

ביקורת ספרים

ייצוגי מורים בתקשורת הישראלית

ארנת טורין, תל אביב: מכון מופ"ת, 2014, 310 עמודים

ענת פירסט*

"כולנו מורים"!

מורים, או יותר נכון מורות, הן ציבור שכולנו מכירים ושבהתנהלות מולו אנו מוצפים ברגשות הנעים בין אהבה לשנאה, בין הערכה לזלזול, בין אדישות או כעס לתמיכה. נדמה שיש לכל אחד ואחת מאתנו עמדה ברורה על המורים של "פעם" והמורים של היום. לכל אחד ואחת מאתנו יש מורה אהובה שהשאירו את חותמם עלינו או מורה ששנאנו. במהלך ליווי ילדתנו או קרובים אחרים בבתי הספר השונים גיבשנו עמדה מוצקה לגבי היכולות הרגשיות והקוגניטיביות שלהן (שהרי הרוב מורות), כמו גם על כישורי ההוראה שלהן והיכולת להעניק לילדנו ידע, ערכים מגוונים וכלים לראייה ביקורתית. הספר "ייצוג מורים בתקשורת הישראלית" הוא עיבוד של עבודת הדוקטור של ארנת טורין – מורה. בטרם אמשיך, גילוי נאות: אני מכירה את ארנת טורין שנים רבות כמורה לתקשורת וכחוקרת; תחומים שבהם האישי הוא גם הפוליטי. כלומר לכל מעשה חינוכי ומחקרי יש משמעות פוליטית בחיי היום-יום. גם אני, כארנת, רואה את תפקידי באקדמיה לא רק כחוקרת, אלא גם כמרצה/מורה שתפקידה להנכיח את השיח האקדמי בחקר התקשורת באופן תוכני, ענייני וביקורתי גם יחד. במבוא לספרה, לאחר שקראה טקסטים תקשורתיים בראשית האלף השלישי, מגוללת טורין שיחה שניהלה עם עצמה, "ויכוח עקר רווי עלבון מרירות" (עמ' 13). השיחה הרפלקסיבית הולידה את החלטתה לעשות מעשה ולהציג את התרומה של המציאות הסמלית להבנית השקפתו על המורות/ים בישראל.

הספר כולל מבוא תאורטי מרשים במושג הייצוג ודרך מחקרית לבחינתו. בפרק שהיא מכנה "ארגז הכלים המושגי – ייצוגים וחקר טקסטים במדיה", הכותבת מציעה הגדרה למושג ייצוג תוך עיון

* ענת פירסט (d_first@netvision.net.il) היא פרופסורית חברה בבית הספר לתקשורת, המכללה האקדמית נתניה.

במושגים הנלווים לו כמו סטראוטיפ ומבהירה מהי הפוליטיקה העומדת בבסיסו. ייצוגן של קבוצות שונות הופך אותן לאוסף דימויים מופשטים שאולי אינם תקפים לגבי כלל חבריהן. אבחנה זו חשובה לנוכח התפיסה כי קבוצות שונות רוכשות את דימויהן בדיאלוג יום-יומי שהן מקיימות עם קבוצות אחרות, ובמקרה הנוכחי בין מורות/ים לבין הציבור. העיסוק בתהליך הייצוג הוא אחד הנושאים הפופולריים בחקר התקשורת בעשורים האחרונים, אם כי מעטים הם הפרסומים בעברית הפורשים משנה תאורטית סדורה בהקשר זה (ראו קמה ופירסט, 2015). אף שלא קיימת אחידות מתודולוגית בפרקים השונים של הספר, הקדישה טורין פרק העוסק בהליך המחקרי של בחינת דימויים (פרק 2), היכול לשמש הצצה חלקית ביותר לסטודנטים/ות ו/או תלמידים/ות כיצד ראוי לבצע מחקר שבסיסו ניתוח תוכן איכותני.

חלק הארי של הספר, העוסק בייצוגי המורים במדיה שונים, עשיר ומגוון, תוך עיון בעבר ובהווה. הכותבת מגוללת את הנרטיב של המורים בישראל כפי שהוצגו במדיה שונים והשינויים שעברו הדימויים מאז שנות החמישים של המאה העשרים עד היום. כאן המקום לציין כי הפרקים אינם אחידים בנפחם התאורטי והניתוחי. הדבר בולט בעיקר בפרק 5, העוסק בקומדיות טלוויזיוניות, שהוא מצומצם וחלקי ביחס לדיון בקולנוע ובעיתונות.

מהניתוח שמציעה טורין עולה כי למרות שינוי קל במחצית השנייה של העשור הראשון של האלף השלישי, "דמותם של המורים בכל אופנויות הביטוי שנסקרו במחקר הייתה נלעגת ושלילית. בבחינה מדוקדקת עולה כי האופי השלילי של המורים המשותף לשלושת שדות המדיה נבנה בין השאר ממוטיב חוזר של 'אין תוכם כברס' ומיצירת רושם של רמייה ואחיזת עיניים שמעוררת דמויות המורים" (עמ' 255). אולם, לטעמי, אחד הרעיונות המקוריים של הספר הוא רצון הכותבת להאיר התלכדות של כמה עולמות תוכן של מדיה ושל סוגות מגוונות. היא מעידה כי "מתוך שלל האפשרויות נבחרו בעבודה הנוכחית שלושה עולמות תוכן שנתפסו בעינינו משמעותיים ועיקריים: (א) ייצוגי הממסד החינוכי כשלוחה של המדינה; (ב) ייצוגי נשים במדיה; (ג) ייצוגי שבתות ומאבקי עובדים" (עמ' 17). לצערי, רעיון זה לא מתממש תמיד.

הדיון בייצוג נשים במדיה הוא מרכזי בחקר התקשורת בשנים האחרונות. אבן הראשה בתחום היא פרופסור דפנה למיש, שהנחתה את טורין בעבודתה. עבודות רבות עסקו בנשים בכלל, אך נדמה שהתוספת המעניינת של טורין היא הבלטת הקשר לאוכלוסייה ספציפית – המורות, וניסיון להאיר בצורה משמעותית את יחסי הגומלין שבין מעמד מקצועי ונשים. טורין מעלה על נס את המוסר הכפול

בחברה ביחס לעבודת נשים. כלומר, מחד גיסא אישה זכאית להגשים את עצמה בשוק העבודה, ומאידך גיסא מצפים ממנה שהטיפול בבית ובמשפחה יישאר בתחום אחריותה. לכן עליה ללהטט בין קריירה כפולה. פן נוסף בכפילות זו בא לידי ביטוי ביחסי אמהות עם מורות. לטענתה, "העיתונות מממשת כאן את תפקידה באישור ההסדרים החברתיים הרואים באם את השמרטף הפוטנציאלי בהיעדרו של בית הספר. לאורך כל השנים והשביתות, השמירה על הילדים מתוארת כבעיה של אימהות ולא של אבות. האימהות הנשארות בבית הן הניגוד האמיתי של המורים: בעוד שהמורות בוגדות בתפקידן הנשי והילדים שעל שלומן הן מופקדות, האימהות הנאלצות להישאר בבית, מגשימות את ייעודן. אין התייחסות לפרדוקס בכך שההוראה היא המקצוע הגדול ביותר של נשים, ולכן מדובר בפלח אוכלוסייה שבו-זמנית שובת מעבודה בשכר ומשגיח על הילדים שנותרו בבית" (עמ' 226).

לאור תפיסתה של טורין כי המציאות החברתית-פוליטית קשורה בקשרי גומלין עם המציאות הסמלית, והללו מבנות את עמדותינו, וכי יש לראות במעשה המחקרי מעשה פוליטי, היא מבקשת גם לשנות את מעמדן וייצוגן של המורות. אחרית הספר (פרק 8) כוללת המלצות לפעולה הן לפעילי האיגוד המקצועי של המורים הן לגופי הרגולציה ולארגוני התקשורת. נוסף על כך היא שוטחת את רשמי המסע שאליו יצאה – מסע הרצאות תחת הכותרת "דמות המורה בתקשורת", שבהן ניסתה להתמודד עם תהליך הבניית הסטראוטיפים של המורים. יש להעריך את עבודתה הפוליטית ואת הניסיון לשנות.

הדימוי של מערכת החינוך על כל רבדיה נמצא בשפל. למרות אירועי קיץ 2011, נדמה כי בישראל אין חדש בסוגיה זו. זאת ועוד, נראה שלא רק תלמידים הם קורבנות השביתות של המורים, כפי שמתארת טורין בדיון על השביתה במהלך 2007. עתה המורים הם קורבנות האלימות הן של התלמידים (הכאת מורים ואיום עליהם), הן של המערכת החינוכית כשלוחה של המדינה. בעת כתיבת שורות אלה נתקלתי בכותרת הבאה: "חינוך חנינם: משרד החינוך לא העביר משכורות – ולעשרות מורים אין כסף לקנות במכולת" (טרבלסי חדד, 2014). הכתבה מתחילה כך: "הם יכלו לבחור מקצוע אחר, עם שכר גבוה, יוקרה ומוניטין, אבל בחרו להיענות לקריאת משרד החינוך, ומתוך מניעים אידיאולוגיים ותחושת שליחות החליטו ללכת להוראה. הם ידעו היטב שהתנאים לא קלים והמשכורת לא גבוהה – ועדיין, הם לא תיארו לעצמם שיצטרכו לעבוד חנינם". מיותר לציין כי הכתבה כוללת שלוש תמונות של נשים עם גבן למצלמה, כולן נשים צעירות הן מהמרכז הן מהפריפריה שמעצים את תהליך הבניית החינוך ומגדר.

לאור העובדה שהשינוי במערכת החינוך עדיין רחוק ומצבן של המורות (וגם המורים) לא ישתנה בעתיד, לא נותר לנו אלא לקרוא את הספר ולהכניסו כפריט ברשימות הקריאה של הקורסים העוסקים

בדימויים בתקשורת ובחברה הישראלית. אין ספק שהספר ישמש מורים ומרצים לתקשורת ולקולנוע, תלמידים לתקשורת ולקולנוע בבתי הספר התיכוניים, במכללות ובאוניברסיטאות. אני סבורה שהוא ישמש גם ספר בסיסי למורים בבתי הספר התיכון המלמדים מדעי החברה.

ובל נשכח: כולנו מורים.

רשימת המקורות

טרבלסי חדד, ת' (2014). חינוך חינום. **ידיעות אחרונות**, 28.10.2014, עמ' 9.

קמה, ע' ופירסט, ע' (2015). **על ההדרה: ייצוגים תקשורתיים של קבוצות מיעוט**. תל אביב: רסלינג.